

Дикіна Л. В.

Старший викладач кафедри соціальної роботи ІІПО, ОНУ імені І. І. Мечникова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗ ДОРΟΣЛОСТІ

Вікова криза – це перехідний період між віковими етапами, який переживається людиною при переході від одного вікового етапу до іншого по завершенні певних стадій розвитку. В першу чергу ця криза обумовлена змінами, фізіологічними порушеннями в організмі, морфофункціональними перебудовами. Такі кризи прийнято називати нормальними, оскільки вони супроводжують людину на протязі життя.

Вікові кризи характерні не тільки для дитячого віку, виділені також нормативні кризи дорослості. Ці кризи відрізняються особливим своєрідністю в протіканні періоду та в характері особистісних новоутворень людини і т. д.

Для критичних періодів характерні наступні особливості:

1. Межі, що відокремлюють початок і кінець криз від суміжних періодів вкрай нечітко, виникає криза ніби непомітно. Дуже важко визначити момент його настання і закінчення. Різке загострення спостерігається в середині кризи, в точці апогею.

2. Проблеми в виховуванні дітей в критичні періоди свого часу послужили відправною точкою для їх вивчення. В цей період спостерігається норовистість, негативізм, падіння успішності і працездатності дитини, зростання кількості конфліктів. Внутрішнє життя дитини в цей час супроводжується болісними переживаннями.

3. Відзначено, що під час криз вчиняється скоріше руйнівна, ніж творча робота. Дитина не тільки здобуває, але і втрачає з набутого раніше. Ці придбання Л. С. Виготський назвав новоутвореннями [6].

Криза в житті це ситуація, в якій людина стикається з неможливістю реалізації внутрішньої необхідності свого життя (мотивів, прагнень, цінностей) в виду виникнення перешкод (найчастіше зовнішніх), подолати які, спираючись на свій минулий досвід, вона не може.

Криза, (від грецького – κρίνειν), буквально означає «поділ доріг». Поняття «криза» означає гостру ситуацію для прийняття якогось рішення, поворотний пункт, найважливіший момент у житті чи діяльності [3].

Всі кризи, по суті, пов'язані з пошуком сенсу життя і спробами відповісти на питання типу: "Навіщо я живу? Для кого?", а також проблемою особистої свободи, і боротьбою за неї на всіх етапах життя.

Криза – це деякі протиріччя, які накопичуються у людини. Криза в житті – це завжди неприємно, будь-то здоров'я або сім'я, або робота, або дружні стосунки. Людина вибивається зі звичного ритму. Проте є ряд так званих «нормативних» криз, через які людина проходить протягом всього життя: криза новонародженого, трьох, семи, перехідного віку та інші.

Розглядаючи кризи як закономірність психічного розвитку людини, знаючи їх періодичність і причини виникнення, їх можна щонайменше передбачити, а значить пом'якшити неминучі, вбудовані в природу людини і уникнути тих, які є результатом неправильного вибору самої людини.

Хронологічно виділяють наступні вікові кризи: криза новонародженого; криза одного року; криза трьох років; криза семи років; криза сімнадцяти років; криза тридцяти років; криза середнього віку; пенсійна криза

[4]. Поняття про окремі критичні періоди вводилися в науку емпіричним шляхом і в випадковому порядку. Аналіз кризових періодів дозволяє розкрити психологічну сутність процесу онтогенетичного розвитку особистості.

Таким чином, можна сказати, що вікова криза зумовлена виникненням основних новоутворень попереднього стабільного періоду, які призводять до руйнування однієї соціальної ситуації розвитку і виникнення іншої адекватної новому психологічному вигляду людини. Форма і тривалість цих періодів, а також гострота протікання залежать від індивідуальних особливостей, соціальних і мікросоціальних умов.

На думку психологів наслідки криз можуть бути різними, як негативні, так і позитивні. Зрештою криза постає водночас і як загроза для особистості, і як можливість для росту.

В період вікової кризи змінюються дії всіх учасників взаємодії: і дорослих, і дітей. Умовою для успішного розв'язання кризи є саме корекція поведінки дорослих. Дорослій людині необхідно мати певні знання про зміни, що відбуваються з дитиною на даному віковому етапі. Тільки на основі цих знань можна певним чином діяти і аналізувати власні дії.

Тривалість кризових переживань, можливість конструктивного або деструктивного виходу з кризи значною мірою визначаються типом ставлення особистості до несприятливої життєвої ситуації. Найбільш типові варіанти відносин особистості до криз: ігноруюче відношення, перебільшене, демонстративне, продуктивне та інші.

Вперше значення вікової кризи було підкреслено Л. С. Виготським. У зв'язку з розробкою проблеми періодизації психічного розвитку дитини він писав, що

«якби критичні віку не були відкриті чисто емпіричним шляхом, поняття про них варто було б ввести в схему розвитку на підставі теоретичного аналізу» [2]. Вікові кризи дитинства докладно описані в його роботах. Л. С. Виготський вважає, що криза – це природній і закономірний етап розвитку, в ході якого відбувається кардинальна і бурхлива перебудова соціальної ситуації розвитку, що склалася, і формування центрального новоутворення віку. Вчений робить акцент на психологічних механізмах розвитку.

Але не всі науковці так вважають. Так О. М. Леонтьєв вважає, що криза є болючим, гострим періодом у розвитку і не є обов'язковим симптомом переходу від одного стабільного періоду до іншого, що неминучими є не кризи, а переломи, якісні зрушення у розвитку. Криза, за О. М. Леонтьєвим, є свідченням того, що перелом не відбувся своєчасно [7]. При цьому акцент робиться на зовнішніх, соціальних умовах, а не психологічних механізмах розвитку (позиція О. М. Леонтьєва, Л. І. Божович та ін.).

Важливе місце у психології вікових криз займають праці Л. І. Божович, Т. В. Драгунової, Д. Б. Ельконіна, К. М. Поливанової та інших.

Вікові кризи зрілих періодів життя і старості вивчені в психології набагато менше криз дитинства, як в теоретичному плані, так і емпірично. Значною мірою це пов'язано з недостатньою розробленістю проблеми періодизації онтогенезу за межами дитинства і юності.

Розв'язання кризи створює нову зону найближчого розвитку, що містить умови для формування нової провідної діяльності. У кризові періоди з'являється можливість переходу до нового типу відносин – до нового типу співробітництва. Дозвіл кризи, таким чином, неможливо в старій системі відносин. Воно

відбудеться, коли логіка розвитку поставить нові змістовні задачі. А до того спроби надати нову форму старому змістом – і з боку дитини, і з боку дорослого, – завідомо конфліктні, але, як ми намагалися показати, глибоко осмислені.

Література:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Изд. 2-е., исп. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 704 с.

2. Выготский Л. С. Психология. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1061 с.

3. Крайг Г., Бокум Б. Психология развития. – СПб.: Питер, 2005. – 944 с.

4. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 464 с.

5. Обухова Л. Ф. Возрастная психология. – М.: Российское педагогическое агентство, 2004. – 448 с.

6. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов: учебное пособие для студентов педагогических вузов. – М.: Харвест, 2007. – 640 с.

7. Регуш Л. А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста). – СПб.: Речь, 2006. – 320 с.